

Уладзімір Трапянок

**ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ КНІГІ Я. БАРШЧЭЎСКАГА  
«ШЛЯХЦІЦ ЗАВАЛЬНЯ, АБО БЕЛАРУСЬ У  
ФАНТАСТЫЧНЫХ АПАВЯДАННЯХ» НА СЦЭНЕ,  
ТЭЛЕБАЧАННІ І РАДЫЁ**

Vladimir Trepенок

**INTERPRETATION OF WORKS BY J. BARSHCHEUSKY  
«ZAWALNIA, OR BELARUS IN FANTASTIC STORIES» ON  
THE STAGE, TELEVISION AND RADIO**

Пачынальнік новай беларускай літаратуры, папулярны аўтар XIX ст., Я. Баршчэўскі ў сваёй галоўнай кнізе «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» зафіксаваў дзясяткі легенд, паданняў, казак, міфаў, што бытавалі на беларускай зямлі. Кніга стала даведнікам па фальклору, энцыклапедыяй багатага духоўнага жыцця беларусаў, адлюстраваннем традыцый і вераванняў нашых продкаў. Яна выклікае інтарэс чытачоў розных узростаў, паколькі ўвагу прыцягваюць добрыя і злыя духі, чараўнікі, пачвары, людзі з незвычайнымі здольнасцямі, якія робяць неверагодныя ўчынкi. «Шляхціц Завальня» – гэта беларуская фантастыка, пабудаваная на фальклорным матэрыяле.

Падобныя творы заўсёды актуальныя і прыцягальныя для творчага пераасэнсавання. У 2003 г. у афішы Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы з’явіўся монаспектакль «Беларусь у фантастычных апавяданнях» у пастаноўцы рэжысёра У. Савіцкага [1]. Сцэнічны твор паспрыяў з’яўленню новых мастацкіх версій літаратурнай фантастыкі: спектакль пакладзены ў аснову тэлевізійнага і радыёзапісу. У выніку з’явіліся яшчэ дзве самастойныя работы. У дадзеным артыкуле разглядаюцца тры інтэрпрэтацыі кнігі Я. Баршчэўскага на сцэне, тэлебачанні і радыё.

Дзеянне «Шляхціца Завальні» адбываецца ў снежныя калядныя дні. У тэатральнай пастаноўцы перыяд маркіруецца праз калядную зорку, якая вісіць у глыбіні па цэнтры сцэны. У тэлевізійным спектаклі пад назвай «Беларусь у фантастычных апавяданнях» рэжысёр Н. Сідзельнікава дадала штучны, тэхнічны «зімовы эфект»: наладжэне сняжынак, якія павольна «лётаюць» на экране і адсылаюць глядача ў канкрэтны перыяд часу [2].

Ва ўсіх трох версіях зімовае адчуванне дадае музычны матэрыял (калядныя песні ў выкананні гурта «Троіца») і словы галоўнага героя Завальні, якога сыграў народны артыст СССР Г. Аўсяннікаў. Падчас монаспектакля артыст умела пераўвасабляецца і ў іншых персанажаў – ад простых людзей да пачвар і нячысцікаў: Белую сароку, Арганістага з Расонаў, Сабаку, Алёшку, Жабрака і інш.

Аўтарам інсцэніроўкі выступіў рэжысёр У. Савіцкі. Твор Я. Баршчэўскага ён ператварыў у невялікі сюжэт з некалькімі гісторыямі, у якіх з’ядналіся рэальнае і фантастычнае, загадкі, цуды, пераўтварэнні, а таксама хрысціянскія традыцыі, што вучаць шчыра маліцца Богу, дбаць пра ачышчэнне душы і не звязвацца з нячыстай сілай. Напрыклад, пачынаецца твор са звароту да Бога: «Божа! Ды з чаго ж мы пачнём? Са знаку святога крыжа. Што ёсць знак святога крыжа? Ёсць абарона цела і душы. Дык зробім жа знак святога крыжа? Дык зробім!» [2]. Адрозна пасля слоў гучыць калядная песня «Ішла Каляда, Калядзіца, добрая маладзіца». Такое язычніцка-хрысціянскае спалучэнне падкрэслівае бытаванне на беларускай зямлі двух сістэм вераванняў.

Мастак В. Цімафееў стварыў у Тэатры імя Янкі Купалы камерны спектакль [2]. Заможнасць шляхціца Завальні паказана праз мякі, кашы са збожжам, набожнасць галоўнага героя і хрысціянскую мараль пастаноўкі падкрэсліваюць свечкі, якія выкарыстоўваюцца ў якасці «ліхтара» для падарожных, што наведваюцца ў дом да Завальні, грамнічнай свечкі-абярэга, а таксама звычайнага агню для падсвятлення цёмнага кута. У тэлевізійным спектаклі захавана мастацкае рашэнне В. Цімафеева, паколькі гэта адаптацыя сцэнічнага твора для тэлеэкрана з выкарыстаннем выразных мастацкіх сродкаў тэлебачання. Мантаж, характэрны для экраннага мастацтваў, дазваляе глядзчу ўбачыць як агульныя планы спектакля, калі ў полі зроку знаходзіцца ўся зацмененая пляцоўка, на якой адбываецца дзея, з падсветленымі выбранымі планами, так і буйныя ракурсы, калі на экране мы бачым постаць галоўнага героя або яго твар з жывымі эмоцыямі, акцёрскі «нерв» і зменлівую міміку выканаўцы.

Яшчэ адным выразным сродкам тэлевізійнага спектакля з’яўляецца наплыванне аднаго кадра на другі. Напрыклад, наладжэне каляднай зоркі на рух артыста пры змене сцэны нагадвае глядзчу пра магічнасць часу, у які адбываецца дзеянне, паралельнае існаванне агульных і буйных планаў стварае эфект прысутнасці ў глядзельнай зале і адначасова дазваляе прасачыць за акцёрскім пражываннем ролі. Мантаж тэлевізійнай версіі скараціў сцэнічную пастаноўку па часе, зрабіў яе больш дынамічнай, што, дарэчы, не паўплывала на хуткасць успрымання і псіхалагічную напоўненасць твора. У тэатральнай рабоце і ў тэлевізійнай версіі музычнае афармленне ўмеранае, музыка дапаўняе развіццё падзей, гарманічна ўпісваецца ў палатно твора.

Радыёверсія монаспектакля, якую рэжысіравала Л. Пташук і ў якой захавалі поўную назву літаратурнага твора, была запісана ў 2014 г. Аўдыятвор зафіксаваў сцэнічную адаптацыю У. Савіцкага. Але

У артыкуле разглядаюцца мастацкія інтэрпрэтацыі кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» на сцэне Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, у эфіры Беларускага тэлебачання і радыё.

The article discusses the art interpretations of Jan Barshcheusky's book «Zawalnia, or Belarus in Fantastic stories» on the stage of the Yanka Kupala National Academic Theatre, on the Belarusian TV and radio.

паколькі радыё пазбаўлена візуальнасці, на першы план выходзіць музычна-шумавое афармленне, якое ілюструе атмасферу, дапаўняе акцёрскую ігру, разнастайвае манавыкананне. Напрыклад, у сцэне пра Вужынага караля з'яўляюцца гукі сыкання вужоў, адчуваецца прысутнасць ненатуральнага фантастычнага Вужакі. У сцэне, калі чары вужынай кароны заканчваюцца, чуецца аб'ёмны смех, які нараджае асацыяцыі прысутнасці д'ябальскіх сіл. Радыёспектакль захаваў каларытнае выкананне Г. Аўсяннікава, але ў аўдыятворы амаль страчана атмасфера жывога нараджэння эмоцый і акцёрскай думкі: часта тэкст падаецца без перапынкаў, агульным патокам, адна сцэна накладваецца на другую, у выніку, такая падача замянае нараджэнню вобразаў ва ўяўленні слухачоў, ідзе перабор інфармацыі.

Фантастычны твор, як нам здаецца, патрабуе больш павольнай падачы тэксту ў суладзі з музычна-шумавым афармленнем, каб слухач паспеў усвядоміць сутнасць слова, уявіць і адчуць атмасферу. Радыёспектаклю не хапае паўз і нават цішыні, якая таксама з'яўляецца адным з магутных драматычных выразных сродкаў, паколькі перапынкі дапамагаюць зламаць рытм спектакля, прыцягваюць увагу слухача. Музычны тэкст радыёспектакля, які павінен дапаўняць словы выканаўцы, а не выходзіць на пярэдні план, амаль не спыняецца, што таксама ўскладняе ўспрыманне. Атрымалася, што радыёспектакль, аформлены ў кліпавай манеры, калі музычны паток не спыняецца, перагружаны гукамі.

Гукарэжысёрам радыёспектакля Дз. Паўлавым у некаторых сцэнах выкарыстаны эфект «рэха». Гэта ўдалы ход, паколькі дадае аўдыятвору фантастычнасць, нерэальнае гучанне, прысутнасць звыш сіл і загадканасць. На нашу думку, пастаноўцы не хапае розных планаў гукавой падачы, якія б пазбавілі твор маўленчай статычнасці – запісаны варыянт больш падобны на акцёрскае прачытанне сцэнарыя.

У трох версіях «Шляхціца Завальні» ў сюжэт уплечены не толькі калядныя, але і вясельныя песні. Напрыклад, Г. Аўсяннікаў выконвае фрагмент узору сямейна-абрадавай лірыкі «Стукнула, грукнула на дварэ». У афармленні спектакляў таксама выкарыстана так званая «побывавае» інструментальная народная музыка, якая не адсылае да рэлігійных пачаткаў, ці каляндарных перыядаў, але падкрэслівае стылістыку твора і этнічную прыналежнасць. Яна гучыць як дадатак для пераходаў адной сцэны ў другую, як аздабленне некаторых сцэн. Атмасферу міфічнасці і чараўніцтва стварае фантастычная музыка. Падборам музыкі для спектакля ў Тэатры імя Янкі Купалы займаўся П. Захаранка [2].

Завяршаюцца спектаклі хрысціянскім наказам: Завальня звяртаецца да глядачоў і слухачоў словамі свайго бацькі «Ідзі ў свет, шукай сабе долі, любі Бога, бліжняга і праўду. Воля Творцы цябе не пакіне. ... Бог магутны і міласэрны». Музычную фінальную кропку ставіць запіс этна-трыа «Троіца» «Тры Янгалы», у якой спяваецца пра «душу грэшную». Гэта чарговы напамін глядачу (слухачу) аб клопаце пра ўласную душу, выбар хрысціянскіх каштоўнасцей.

Такім чынам, кніга Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» у XXI ст. інтэрпрэтаваная тэатральным рэжысёрам У. Савіцкім, які напісаў сцэнарыі і паставіў спектакль у Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы з удзелам народнага артыста СССР Г. Аўсяннікава. Калі кніга пісьменніка стала энцыклапедыяй легенд і паданняў, міфічная лінія у ёй з'яўляецца галоўнай, дык у спектаклі чарадзейнасць саступае хрысціянскім традыцыям, хаця падаецца ў перапляценні дзвюх ліній. Сцэнічная работа ў 2005 г. была зафіксавана для фондаў Беларускага тэлебачання, у 2014 г. – для Беларускага радыё. Запісы захавалі аснову і асаблівасці сцэнічнай пастаноўкі, а таксама ўтварылі новыя самастойныя творы, адаптаваныя па правілах аўдыя- і відэаўспрымання.

Тэлевізійны спектакль з'яўляецца паўнаватасным творам, які падкупляе атмасферай, праўдзівасцю і тэатральнасцю. Радыёспектакль крыху страчвае атмасфернасць з-за павялічанай хуткасці аповеду і перабольшвання ў музычным афармленні.

#### Спіс літаратуры:

1. Беларусь у фантастычных апавяданнях : Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы [Электронны рэсурс]. – Мінск, 2016. – Рэжым доступу : [http://kupalauski.by/teatr/history/archive-performances/fantastic-stories/index.php?sphrase\\_id=832](http://kupalauski.by/teatr/history/archive-performances/fantastic-stories/index.php?sphrase_id=832). – Дата доступу : 5.04.2016.
2. Беларусь у фантастычных апавяданнях : Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы : 2005 г. [Электронны рэсурс] / YouTube LLC. – Сан Бруна [ЗША], 2016. – Рэжым доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=AlmAMf5Z17c> – Дата доступу : 5.04.2016.

*Марина Машедо*

#### **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В СОЗДАНИИ FASHION-КОСТЮМА (НА ПРИМЕРЕ ТЕХНИКИ ВОЙЛОКА)**

*Задача современной культуры заключается в том, чтобы сохранить и преумножить то, что всегда было исконно белорусскими чертами, а также выявить новые перспективы развития. В современной fashion-индустрии с каждым годом возрастает интерес к традиционной белорусской культуре, в частности к войлочному ремеслу.*